

CZÉZÁR NIKOLETT

A nemzetek feletti történetírás korlátai

TANULMÁNYOK

Nahicseván örmény és azerbajdzsán megközelítése

Nachicseván egy dél-kaukázusi határrégió, a 20. század során a Szovjetunió része volt, jelenleg Azerbajdzsán autonóm területét képezi. Irán és Örményország, valamint egy kis szakaszon Törökország határolja, vagyis az „anyaországgal” nem áll közvetlen kapcsolatban. A történeti legenda szerint Noé, miután leereszkedett az Ararát hegyéről, itt szállt ki a bárkából az özönvíz elmúta után. A területet a történelem során számos etnikai csoport lakta, a fő etnikumok az örmények, a kaukázusi török, illetve tatár népcsoportok (későbbi nevükön az azerbajdzsánok), valamint a kurdok voltak.

A területet többször leigázták és elfoglalták a térség nagyhatalmai, a perzsák, az arabok, a mongolok és az oroszok. A turkmencsáji szerződés (1828) után egészen az I. világháborúig a cári Oroszország uralma alá tartozott a terület. 1918-ban a rövid életű Kaukázusontúli Demokratikus Szövetségi Köztársaság része lett (1918. április–május). 1918–1920-ban háború dúlt az örmények és azerbajdzsánok között, 1920 júliusában érkeztek a Vörös Hadsereg csapatai Nahicsevánba. A Szovjetunió fennállása idején Nahicseván az Azerbajdzsáni Szovjet Szocialista Köztársasághoz tartozott.¹ Az oszmán–orosz–perzsa határrégióból egy elszigetelt exklávé lett (tehát olyan terület, amely nem állt közvetlen kapcsolatban Azerbajdzsánnal). Az azerbajdzsáni politika következményeként az 1980-as évektől a terület monoetnikussá vált. Az örmény kultúra hosszú évszázadokon meghatározó szerepét, annak nyomait a jelenleg államalkotó azerbajdzsánok 1990 után szisztematikusan eltüntették.

A területet, amely 5363 km² nagyságú, jelenleg közel félmillióan lakják. Nahicseván mindig fontos volt a történelemben mint a nagy birodalmak között elhelyezkedő határrégió. Ma ugyanígy fontos, azonban inkább a jelenlegi azerbajdzsáni történetpolitikában van kiemelkedő szerepe, hiszen az államelnök családja (az úgynevezett Alijev-klán) Nahicsevánból származik.² Tanulmányunk nem Nahicseván részletes történetével kíván foglalkozni, hanem a két nemzeti történetírás, az örmény és azeri historiográfia különbségeire, ellentmondásaira, érveire koncentrálnak. Arra szeretnénk választ adni, hogy a több nemzetiség által lakott Nahicseván

1 Bővebben: Hewszen, 2001; Marshall, 2010.

2 Hajiyev, 2012.

történelmét vizsgálva van-e lehetőségünk nemzetek feletti történetírásra, illetve annak mik a korlátai.

Nahicsevánról alapvetően háromféle forráscsoport áll rendelkezésünkre: az örmény, az azerbajdzsáni és a perzsa, ezek közül tanulmányunkban az első kettőt vesszük vizsgálat alá. Kiindulási pontunk pedig az a megállapítás, hogy míg az örmények nemzeti identitásuk megerősítéseként megpróbálják újraértelmezni múltjukat, az azerbajdzsánok keresik történelmi gyökereiket, felmenőiket és történelmi örökségüket. Az egyik oldalon áll tehát a jelentős történelmi múlttal rendelkező örmények erős nemzeti hittel és büszkeséggel átszőtt álláspontja. Az örmények büszkéek arra, hogy a keresztény hitet a 4. század elején az elsők között vették fel, valamint hogy a saját ábécéjüket használják már az 5. század óta. Tipikus történetírói elem az urartui múlt³, a Nagy-Örményországra, az Arsakida-időszakra (1–3. század) való hivatkozás, illetve az a vélemény, hogy a legkorábbi örmény keresztény templomokat Nahicsevánban építették.⁴ Az örmények az ókori időszakra vonatkozó történelmi munkáikban az antik írók műveire (Moses Khorenac'i, Bizánci Fausztusz, Iosephus Flavius)⁵ vagy utazók feljegyzéseire⁶ utalnak mint elsődleges forrásokra. Az 1920–1921-es időszak tárgyalása is fontos szerephez jut, mivel ez a két év fegyveres harcokkal telt el, és Zoravar Andranik (Andranik Ozanián, 1865–1927) vezetésével – igaz, csak egy rövid időre – az örmények sikeresen uralmuk alá hajtották Nahicsevánt, mielőtt a terület végleg azerbajdzsán hatalom alá került. A legnagyobb hangsúlyt az örmények azonban a dzsulfai középkori temető és a kereszties kövek, a hácskárok (eredeti formában: խաչքար, örményül khács: kereszt, kár: kő, tudományos átírásban: xačk'ar) megsemmisítésére helyezik.⁷ Az örmény szakirodalom a középkori Dzsulfára koncentrál.⁸

A másik oldalon áll az azeri álláspont, amely a régióval kapcsolatban sokkal keményebb és intenzívebb. Számukra a legfontosabb a kaukázusi albánok jelenlétének igazolása azért, hogy bebizonyítsák, örmények nem éltek Nahicsevánban, hanem az azeriek állítólagos „elődei”, a kaukázusi albánok népesítették be a régiót. Az azerbajdzsáni történetírással kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy Azerbajdzsán egy alig százéves ország, amely folyamatosan keresi gyökereit, és a történelem újraértelmezésének fontos szerepe van az azerbajdzsán identitás kialakításá-

3 Ezzel szemben néhány – főleg amerikai – tudós, közöttük James Russel is ellenzi az örmények és Urartu közötti kontinuitásra alapuló elméletet. Lásd: Hovannisian, 1997.

4 Shnirelman, 2001. 41–77. Az örmény kereszténységről például: Krikorian, 2007; Parry, 2010.

5 Khorenac'i magyar nyelvű kiadása: Khorenei, 1892. Lásd még Flavius, 2008; Faustus of Byzantium, 1987.

6 Az utazókról és leírásokról Brentjes, 2010; Olearius, 1959.

7 A kulturális genocídium vádjával illetik az örmények Azerbajdzsánt a dzsulfai temető lerombolása miatt. A kulturális genocídium megnevezés egy nemzetközileg elfogadott terminus technicus azon cselekmények megnevezésére, amelyek kulturális örökségek ellen irányulnak, azokban kárt okoznak, megrongálják vagy teljesen lerombolják azokat. Az elnevezés a jogász Raphael Lemkintől származik 1933-ból. Habár nemzetközi jog által elfogadott szintre sosem emelték, de az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában az őslakosok jogai védelmében, az 1997. 7. cikkelyben megemlítik. [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.SUB.2.RES.1994.45.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.SUB.2.RES.1994.45.En?OpenDocument)

8 Baltrušajtis–Kouymjian, 1986. 9–53.

ban. Az első újkori azerbajdzsáni állam, az Azerbajdzsáni Demokratikus Köztársaság 1918-ban jött létre egy teljesen új területi egységként, egy etnikailag és kulturálisan vegyes területen. Magát az azerbajdzsán megnevezést az 1930-as évektől kezdték el használni, előtte a vegyes muszlim lakosságnak számos különböző, nem egységes elnevezése volt (kaukázusi törökök vagy tatárok). A többi ország területi követeléseivel szemben az azerieknek létre kellett hozniuk „saját történelmüket”, amely bizonyítja állandó történelmi jelenlétüket 1918 előtt is. Az első történelmi monográfiák az Azerbajdzsáni Állami Egyetem Orientalisztikai Intézetéhez köthetők. Az intézet 1920-ban alakult meg, továbbá múzeumok, régészeti intézetek és társaságok jöttek létre, amelyek számos tanulmányt, kötetet publikáltak Nahicseván és Azerbajdzsán történetével kapcsolatban.

Victor Shnirelman a szovjet korszak idején két azerbajdzsáni történelem-szemléletet különböztetett meg: egy úgynevezett *konzervatív* és egy *revizionista* álláspontot.⁹ 1990-től pedig egy harmadik időszak kezdődött az azerbajdzsáni történetírásban, amely hasonlít a középkori udvari történetíráshoz, ugyanis szinte teljes mértékben az Alijev-klán által kanonizált eszméket szolgálja ki. A „konzervatív” korszak 1960-ig tartott, fő tézise, hogy az azerbajdzsán nép a médektől és a kaukázusi albánoktól származott. A történelmi források hiányát a néprajzi kutatásokkal ellensúlyozták, amelyek mind a mai napig nagyon népszerűek Azerbajdzsánban (közismert azerbajdzsáni kutatók például Fəridə Məmmədova, Əlisəhbət Sumbat-zadə).¹⁰ A Szovjetunió tiltott mindent, ami a pánturkizmushoz vagy a pániszlám eszmékhez kapcsolódott, a saját nemzeti hősök emlékezetét részesítették előnyben, így lett a középkori perzsa költő, Nizami¹¹ hirtelen azeri származású, amivel a történelmi folytonosságot a köztudatba lehetett ültetni. Ebben a Shnirelman által konzervatívnak titulált történetírásban nem törődtek a nyelvi, a biológiai vagy a kulturális különbségekkel, logikátlanul mindent összeolvasztottak.

Nahicsevánnal kapcsolatban a szakirodalom egyik fő célja annak bebizonyítása, hogy a terület a neolitikum óta „etnikai azeriek” által lakott. Ezt az állítást a Kültepe I., II.¹² régészeti terepen folyó ásásokkal próbálják alátámasztani.¹³ A régészet kutatási eredményeinek ilyen célú felhasználásával ingoványos talajra érkeznek. A neolitikumi etnikai viszonyok vizsgálói közül talán Qiyasəddin Qeybullayev az egyedüli józan gondolkodású régész, aki munkájában ugyan a fenti téziseket szintén megemlíti, véleménye szerint azonban a leletek túlságosan homályos képet

9 Shnirelman, 2001.

10 Az etnogenezishez például: Мамедова, 1986, 2005; Сумбатзаде, 1990; Алиев, 2002.

11 Nizami Gandjavi perzsa költő és gondolkodó a 12. századból. A perzsák perzsának, az azerbajdzsániak azerbajdzsáninak tartják, és nemzeti hősként tisztelik. Híresebb munkái: a Khamsa, illetve romantikus eposzai: Khusrav va Shirin, Leyla va Madjnun és Haft paykar. Bővebben róla: *Encyclopaedia of Islam*. Vol. VIII. 1995. 76–81.

12 Kültepe I. és II. a 20. század közepe óta napjainkig kutatott ásási terület. Nahicseván közepén található, Babek térségben. A település fennállását az eneolitikus korba vezetik vissza. A terület fontos az örményeknek és az azerbajdzsánoknak is.

13 Például Bahşaliyev–Lightfoot, 1997.

adnak, és nem elégségesek, hogy az etnikum vonatkozásában meggyőző bizonyítéknak lehessen őket tekinteni.¹⁴

A „revizionista” történelemszemlélet hangsúlyt fektetett a kengerli kánok uralmának bemutatására a cári orosz uralom alatt.¹⁵ A revizionisták hűségesek voltak a török nyelvhez, és azt állították, hogy az eltörökösödés már a médek és a kaukázusi albánok idejében elkezdődött a 6–8. században.¹⁶ Fəridə Məmmədova néprajzkutató például azt a szemléletet hirdette, hogy Nahicseván a 10. században az armenizáció áldozatává vált, és a 12. századig albán ábécét használtak. Állítása hitelességével kapcsolatban semmilyen bizonyíték nem áll a kutatók rendelkezésére. Szintén Məmmədova volt, aki az örmény keresztes köveket, a hácskárokat átnevezte azeri „xaç daşları”-ra és albán eredetűnek tartotta őket.¹⁷

A Szovjetunió felbomlása után megjelent könyvek pedig nagy hangsúlyt fektetnek az uralkodó Alijev család szülőföldjének, Nahicseván fontosságának a kihangsúlyozására. Az azerbajdzsánok újabban már azt állítják, hogy Nahicseván – amely etnikailag és vallásilag vegyes régió volt az 1980-as évek végéig – sosem volt örmények által lakott. Hogy ne tévedjünk el a történetírói érvek, bizonyítások útvesztőiben, az alábbiakban mind az örmény, mind az azeri történetírásból néhány példán keresztül szeretnénk szemléltetni a Nahicseván történetével kapcsolatos fontosabb narratívákat, érvrendszereket.

Örmény historiográfia Nahicsevánról: érvek és nézőpontok

Edic Artemi Zohrabyan Nahicsevánról írott monográfiájában az 1921. évi moszkvai és a karszi szerződés előtti időszakot mutatja be. Kiemeli, hogy az örmények milyen keményen harcoltak Nahicseván megtartása érdekében. Részletesen ismerteti az örmény nemzeti hős, Andranik Ozanián szerepét, végül bemutatja Nahicseván elvesztését, melynek oka szerinte az Örményország elleni összeesküvés volt.¹⁸ Azt a két évet tárgyalja tehát (1920–1921), mely elvezetett az azerbajdzsán uralomhoz Nahicseván felett. Azért is fontos ez a mű, mivel ezt a két évet általában az általános, összefoglaló munkákban vagy nagyon felületesen jellemzik, vagy teljesen átugorják. A szerző fő érvelése arra épül, hogy az örmények nem hajtottak fejet az oroszoknak, hanem Nahicseván az azerbajdzsáni akarat, a moszkvai és a karszi szerződés, illetve az örményellenes török–orosz propaganda áldozatává vált.

14 Qeybullayev munkáját fontos megemlíteni, mert a tudós egyike azon azerbajdzsáni kutatóknak, akik megpróbálják felhívni a figyelmet a szovjet történetírás által általános normákká vált téves megközelítésekre. A Szovjetunióban fontos volt, hogy minden tagállamnak legyen saját történelme, a történelmi kontinuitást előtérbe helyezve, és ezért visszamentek bizonytalan történelmi időkbé. Qeybullayev felhívja a figyelmet arra, hogy ezeket az állításokat kritikával kell kezelni. Гейбуллаев, 1991. 3., 10.

15 Shnirelman, 2001. 127.

16 Гусейнов, 1958. Т. I. 27–43., 50–103.

17 Shnirelman, 2001. 41–177.

18 Zohrabyan, 2010.

Tény, hogy Azerbajdzsán elsőként csatlakozott a Szovjetunióhoz 1920 áprilisában, ami után egyből területi követelésekkel lépett fel. Az örmények bíztak abban, hogy tárgyalásokon dől el a terület felosztása, és remélték, hogy a döntést az 1920. június–júliusban sorra kerülő orosz–örmény találkozóhoz hozzák. Georgij Csicserin, a Szovjetunió külügyi népbiztosa egy tervezetet dolgozott ki, mely szerint Karabahot Azerbajdzsánnak, Nahicsevánt Örményországnak adták volna, Zangezur pedig vitatható. Ezt az ötletet az egyik fél sem fogadta volna el, ám végül a kemalista Törökország nyomása volt döntő, hogy Örményországgal semmilyen egyezményt ne írjanak alá. Zohrabyan szerint májusban bolsevik forradalom zajlott Vedibasar, Zangibasar, Sarur (azerbajdzsánul Şərur) körzetekben, itt az örmények megpróbálták a lázadó azerbajdzsánokat uralmuk alá rendelni. Ezek a területek ugyanis saját katonai egységgel rendelkeztek és elutasították az örmény hatalom elismerését. Az örmények úgy döntöttek, hogy folytatják a harcokat, és végül sikeresen bevették Nahicseván városát 1920. július 12-én. Zohrabyan szerint az elfoglalt területek vezetői az örmény uralom elismerését színeltek, és a szovjetektől kértek segítséget, így a Vörös Hadsereg beavatkozása vetett véget a rövid ideig tartó örmény sikereknek. A fő kérdés Sarur–Nahicseván volt, amellyel kapcsolatosan 1920. augusztus 10-én Tbilisziben aláírtak egy szerződést, hogy Oroszország kapja Karabahot, Zangezurt és Nahicsevánt, de Sarur örmény uralom alatt marad. Október 28-án született meg a szerződés, amelyben kijelentették, hogy „az Orosz Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság és az Örmény Szovjet Szocialista Köztársaság elismerte az Örmény Köztársaságnak az elidegeníthetetlen jogát Nahicseván vitatott régiói és Zangezur felett, és [az OSZSZSZK] az imént említett területekről kivonja erőit...”.

Rövid időn belül kitört a török–örmény háború, amely a kemalisták győzelmével ért véget 1920. november 20-án. Az alexandropoli konferencia alatt (1920. november 25.–december 2.) a kemalista törökök meg akarták szerezni Karszot és Surmalut, és Nahicsevánt sikeresen elvették Örményországtól. Zohrabyan szerint az örményellenes propaganda kulcsszerepet játszott a területi kérdések eldöntésénél. Nemcsak a szovjet hatalmat, de Törökországot is vádolja, hogy aktív tevékenységet folytatott a régióban az örmény érdekekkel szemben. Azt állítja, hogy a „barátságon és a testvériességen” alapuló, Jereván és Moszkva közötti kapcsolat az események tragikus kimenetele és a moszkvai orosz–török egyezmény következtében szakadt meg 1921. január–februárjában. Sztálint tartja a „moszkvai egyezmény keresztapjának”, mert az ő döntése alapján maradt a Batumi körzet az OSZSZSZK része, míg Karszot egyesítették Törökországgal, és Nahicseván Azerbajdzsán prédájává vált. A karszi szerződésben előzetes tárgyalás nélkül Anit elcsatolták Örményországtól. 1921. október 3-án a következőkben állapodtak meg: „Törökország kormánya és Szovjet Örményország és Azerbajdzsán kormánya megegyezett Nahicseván régióról, amely autonóm területként Azerbajdzsán protektorátusa alá tartozik.”¹⁹

19 Zohrabyan, 2010. 420–425.

Zohrabyan munkája abból a célból íródott, hogy megmagyarázza Nahicseván elvesztésének körülményeit, valamint azt, hogy Örményország miért nem volt képes a terület egységét megvédeni a három nagyobb hatalom között. Hiába tettek meg az örmények a könyv írója szerint mindent, a török–szovjet együttműködés és propaganda sokkal erősebb volt.

Az örmény történetírás Nahicseván története kapcsán elsősorban a dzsulfai középkori örmény temető bemutatására törekszik, melynek muszlimok általi többszöri elpusztítását az emberi kultúra elleni barbár pusztításnak, a kereszténység elleni véteknek minősíti. A 16. századig Dzsulfa egy jelentéktelen település volt az Arax folyó partján, a 16–17. században vált örmény kereskedelmi központtá, a dzsulfai kereskedők kereskedelmi hálózatukat is ekkor építették ki.²⁰ A várost először Abbász sah rendeletére, 1604–1605-ben égették fel. Az újabb megsemmisítés a dzsulfai temetőt az Uluhanlu (ma Meszisz)–Dzsulfa–Baku-vasútvonal kiépítésekor (1903–1904) érte, amikor a műemlékeket, a kereszties köveket, a sírköveket építési elemként felhasználták. Ennek következményeként a tízezer középkori kereszties kőből körülbelül ötezer maradt épségben. Az utolsó és végső embertelen csapás, amely a középkori temető teljes megsemmisítéséhez vezetett, 1998 és 2006 között zajlott le. Aivaziján ezt „egy nép vandalizmusának” nevezi, melyet az egész világ szeme láttára hajtottak végre, anélkül hogy a nemzetközi szervezetek, mint az UNESCO vagy az Európai Unió fellépett volna a megsemmisítés megakadályozására.²¹ A műemlékek főleg az 1560–1604 közötti időszakból származtak, és értéküket emeli, hogy minden egyes darab egyedülálló mestermunka, egyedi díszítéssel. Nem találunk két egyformán díszített kereszties követ, így a temető elpusztulásával nagy kulturális veszteség érte az örményeket. A szerző részletezi más örmény emlékműveknek a megsemmisítését is, Nahicseván-szerre több mint 27 ezer műemlék pusztult el (templomok, kápolnák, kereszties kövek, temetők stb.).²²

Az azerbajdzsán történetírás Nahicsevánról: tények és érvek

A Hejdár Alijev Alapítvány kiadásában jelent meg angolul egy kötet a Nahicseváni Autonóm Köztársaságról, amely a most elfogadott álláspontot tartalmazza.²³ A képekkel, térképekkel, idézetekkel gazdagon illusztrált könyv az olvasók tömegeit éri el. Hatást fokozó módon, erősen patetikus stílusban íródott: „...az Azerbajdzsáni Autonóm Köztársaság – az örökös azerbajdzsán föld, az emberiség egyik bölcsője,

20 Ghougassian, 1998, 2008. Ghougassian könyve Dzsulfa felvirágzásának időszakát ismerteti a 16. és 17. században. Bemutatja Dzsulfa fontosságát, Új-Dzsulfa létrehozását és azt a folyamatot, amely elvezetett a kereskedelmi központ megsemmisítéséhez a 17. században.

21 Aivazyán, 1990; 2005; 2007.

22 Aivazyán, 2005. 13–19.

23 *Nakhchivan Autonomous Republic*, 2003.

nagyságát megtalálta, mint egyik központja a kereskedelemnek, a kézművességnek, a tudománynak és kultúrának az ősi Keleten...²⁴ A kötet célja, hogy „tagadhatatlan tényekkel és tudományos alapon megcáfolja” az örmények felfogását, akik Nagy-Örményország létrehozásának bűvkörében hamisításokkal éltek, és a nemzetközi jog megsértésével a katonai agressziótól sem riadtak vissza. Az ősidóktól való jelenlét bizonyítása fontos eleme a legitimációnak: „nahicseváni törzsek magas szellemi kultúrája a bronzkor alatt ismert volt a Közel-Kelet világában”. Az örmények Nahicsevánban való megjelenésének időpontját a szerző szintén sajátosan határozta meg („a keresztény örmény állam megalapításával egy időben, a 19. század közepén”). A szerző szerint a cári agresszió után tízezer örmény család költözött át Iránból és Törökországból Nahicsevánba.²⁵ A történelem újraértelmezése természetes folyamat minden nép életében, de véleményünk szerint ez a kötet túllép ezen a határon. Ez a könyv tudatosan, azzal a céllal készült, hogy megmutassa az egész világnak Azerbajdzsán uralmának jogosságát Nahicseván felett és kemény, túlzó kijelentésekkel cáfolja az örmény álláspontot. Nagyon erős, a nemzeti identitás szerepét eltúlzó jelzőket használ olyan magabiztossággal, ami könnyen félrevezeti a laikus olvasót. Szubjektív elemek az örmény történetírásban is megjelennek, de bizonyos kereteken belül és nem annyira propagandisztikusan vagy agresszíven, mint az azerbajdzsánban.

Szintén szimptomatikus a Nahicseván történetét bemutató azerbajdzsáni szakirodalmon belül egy 2006-ban megjelent monográfia. Szerzője Farhad Nagdaliev, aki a Nahicseváni Kánság történelmét tárja elénk az Orosz Birodalom uralma idején.²⁶ A jól illusztrált könyv nagy terjedelmű, inkább az irodalom és a történetírás között mozog. Érdekesen vezeti le a kengerlik eredetét Nahicseván területén, bemutatja a fellelhető szakirodalmat a kengerli törzssel kapcsolatban, ír eredetükről, megjelenésük idejéről a Dél-Kaukázusban.²⁷ Nagdaliev használja mindazon forrásokat, amelyeket általában minden történész megemlít a kengerlik eredetével kapcsolatban. Szerinte Nahicsevánt az azerbajdzsáni kengerliek telepítették be. Moszkva mint a kötet kiadásának helye esetünkben különösen is fontos, ezáltal ugyanis a történelem kettős újraértelmezése történik. Miközben a szerző bemutatja a kengerli törzs szerepét Nahicseván életében, megjeleníti az Orosz Birodalom erejét, valamint az oroszok és a kengerlik közötti együttműködést. Kiemeli, hogy a nahicseváni kán hűséges volt a Romanov-házhoz. Az orosz befolyás (ruszifikáció) pozitív megítélést nyer: az oroszok civilizálták a Dél-Kaukázus lakóit, létrejött az orosz lovassági iskola, katonai akadémiát nyitottak Bakuban, Tbilisziben, az orosz kedvelt nyelv volt.²⁸ Az író nem fordít nagy figyelmet az örményekre, csak megjegyzi, hogy az oroszok legjobb szövetségesei az örmények voltak, és 1918–1920-ban Andranik Ozanian elnyomta az azerieket. Ez a könyv a Nahicseváni Kánság hőseiről szól, az író folyamatosan a „mi hőseinknek” nevezi a kánokat és bégeket. Nagdaliev egé-

24 Uo. 7.

25 Uo. 62.

26 Нагдалиев, 2006.

27 Uo. 7–20.

28 Uo. 120–132.

szen napjainkig elvezet minket az eseményekben, a II. világháború végéig részletesen tárgyalja a harcokban való részvételt. Hősi cselekedeteket olvashatunk az orosz–perzsa, az orosz–oszmán, a Balkán-háborúk, illetve az I. és II. világháború időszakából. A cselekményeket főleg a frontról származó levelekből, naplókából vett idézetekkel kommentálja, amelyek inkább leíró jellegűek, mint informatívak. Nagdaliev azerbajdzsáni szempontból különösen fontos könyvet írt, mivel emléket állít, és olyan hősokeket mutat be, mint Heydar Kuli kán vagy Kelb Ali kán, akik hazájukért harcoltak, és igazi hősök voltak.

*

Nahicseván esete tökéletes például szolgálhat a múlt újraértelmezésére. Mind az örmények, mind az azerbajdzsánok történelmi legitimitásuk és a Nahicsevánból való leszármazásuk bebizonyítására törekszenek. Míg az örmény történetírásban Nahicseván történelmi mítosza jelenik meg, az azerbajdzsán történetírásban a terület feletti létjogosultság erőteljes bizonyítása. Mindemellett a szövegekben és azok mögött észrevehető a ki nem mondott küzdelem a keresztény és a muszlim világ között. Vajon létezik *modus vivendi* Nahicseván kérdésében?

A nemzetek feletti történetíráshoz fontos lenne egy közös pont megkeresése, amelyben mindegyik fél egyetért, illetve mind a két nemzet osztozik egy ponton a közös múltban. Az azerbajdzsáni szakirodalom a muszlim dominancia kihangsúlyozására törekszik a Nahicseváni Kánságban, és megvádolja az örményeket, hogy a korábbi időszakokban gáztettek követtek el az azerbajdzsáni muszlimok ellen. Örményország Dzsulfa lerombolására helyezi a hangsúlyt, ami kétségtelenül barbár és az emberi kultúra elleni igazságtalan tett, ugyanakkor az örmény múlt, az egykori örmény történelem Nahicseván esetében ennél sokkal gazdagabb. A nézőpontok nemcsak ellentétesek, de már-már ellenségesen gyűlöletkeltőek, így a nemzetek feletti történetírás lehetőségei beszűkültek, nehéz megtalálni a közös kiindulópontot. A Nahicsevánról szóló történeti munkák pedig igazolják a történetpolitika egyik alaptézisét, ami szerint a történelem mindig is jó eszköz a kormányok kezében az identitás alakításában.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Aivazyán

1990 Aivazyán, Argam: *The Historical Monuments of Nakhichevan*. Detroit, 1990.

2005 Aivazyán, Argam: *The Lithographic Inheritance of Nakhidjevan*. I–II. Antelias, 2005.

2007 Aivazyán, Argam: *The Symphony of the Destroyed Jugha Khatchkars*. Yerevan, 2007.

Алиев

2002 Алиев, Играр: *О некоторых вопросах этнической истории азербайджанского народа*. Баку, 2002.

Bahşaliyev–Lightfoot

1999 Bahşaliyev, Veli–Lightfoot, C. S.: *Nahçıvan arkeolojisi = The Archaeology of Nakhichevan*. İstanbul, 1997.

Baltrušajtis–Kouymjian

1986 Baltrušajtis, Jurgis–Kouymjian, Dickran: Julfa on the Arax and its Funerary Monuments. In: *Armenian Studies Études Arméniennes In Memoriam Haig Berbérian*. Ed.: Kouymjian, Dickran. Lisboa, 1986. 9–53.

Brentjes

2010 Brentjes, Sonja: *Travellers from Europe in the Ottoman and Safavid Empires, 16th–17th Centuries. Seeking, Transforming, Discarding Knowledge*. Farnham, 2010.

Encyclopaedia of Islam

1995 *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. VIII. Eds.: Bosworth, C. E.–Van Donzel, E. W. et al. Leiden, 1995.

Faustus of Byzantium

1987 Faustus of Byzantium (P’awstos Buzand): *History of the Armenians*. Yerevan, 1987.

Flavius

2008 Flavius, Josephus: *A zsidók története*. Bp., 2008.

Гейбуллаев

1991 Гейбуллаев, Г. А.: *К этногенезу азербайджанцев (историко-этнографическое исследование)*. Баку, 1991.

Ghougassian

1998 Ghougassian, Vazken S.: *The Emergence of the Armenian Diocese of New Julfa in the Seventeenth Century*. Atlanta, 1998.

2008 Ghougassian, Vazken S.: Wealthy Merchants and Factors. The Legacy of Julfa. In: *Les Arméniens dans le commerce asiatique au début de l’ère moderne = Armenians in Asian trade in the early modern era*. Eds.: Chaudhury, Sushil–Gewonean, Gegham. Paris, 2008.

Гусейнов

1958 Гусейнов, И. А. et al.: *История Азербайджана*. Баку, 1958.

Hajiyev

2012 Hajiyev, Ismayil: *Armenian Claims to the Nakhchivan Region of Azerbaijan: Nonsense and Historical Truth*. IRS Heritage, 9. (2012) 58–63. (IRS Our History: <http://irsaz.com/new/pdf/201301/1358948835539801590.pdf>)

Hewsen

2001 Hewsen, Robert H.: *Armenia: A Historical Atlas*. Chicago–London, 2001.

Hovannisian

1997 *The Armenian People from Ancient to Modern Times*. Ed.: Hovannisian, Richard G. New York, 1997.

Khorenei

1892 Khorenei Mózes: *Nagy-Örményország története*. Ford. és magyarázó jegyz. ell. Szongott Kristóf. Szamosújvár, 1892.

Krikorian

2007 Krikorian, Mesrob K.: *Die Armenische Kirche: Materialien zur armenischen Geschichte, Theologie und Kultur*. Frankfurt am Main, 2007.

Мамедова

1986 Мамедова, Фарида: *Политическая история и историческая география Кавказской Албании*. Баку, 1986.

2005 Мамедова, Фарида: *Кавказская Албания и албаны*. Баку, 2005.

Marshall

2010 Marshall, Alex: *The Caucasus under Soviet Rule*. Routledge, 2010.

Нагдалиев

2006 Нагдалиев, Фархад: *Ханы Нахичеванские в Российской Империи*. Москва, 2006.

Nakhchivan Autonomous Republic

2003 *The Nakhchivan Autonomous Republic*. Baku, 2003.

Olearius

1959 Olearius, Adam: *Beschreibung der muscowitischen und Persischen Reise: mit zeitgenössischen Stahlstichen*. Berlin, 1959.

Parry

2010 *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*. Ed.: Parry, Ken. Oxford, 2010.

Shnirelman

2001 Shnirelman, Victor: *The Value of the Past: Myths, Identity and Politics in Transcaucasia*. Osaka, 2001.

Сумбатзаде

1990 Сумбатзаде, Али: *Азербайджанцы – этногенез и формирование народа*. Баку, 1990.

Zohrabyan

2010 Zohrabyan, Edic Artemi: *Naxiǰevanyan himnaharc'ê: 1920–1921*. Yerevan, 2010.

NIKOLETT CZÉZÁR

THE LIMITS OF THE SUPRANATIONAL HISTORIOGRAPHY

THE ARMENIAN AND AZERBAIJANI APPROACH OF NAKHICHEVAN

Nakhichevan is a border region inhabited by half million people on the South-Caucasus. The area had been the home of several ethnic groups throughout history but the largest were the Armenians, the Caucasian Turks, various Tatar groups (later on called Azerbaijanis) and the Kurds. As a border region the area was occupied many times by the Great Powers. After 1920 Nakhichevan came to belong under the jurisdiction of the Azerbaijani Soviet Socialist Republic. As a result of the Azerbaijani policy, the region has become an almost monoethnic territory by the 1980s. After the Soviet Union's demise, the traces of the Armenians' existence in the territory were systematically destroyed by the Azerbaijani authorities. The article does not go into the detailed history of Nakhichevan but compares the Armenian and Azerbaijani historiography on Nakhichevan in order to give an overview of the published historical works. The main purpose is to provide answers to the question whether supranational historiography is possible about the history of a multiethnic area like Nakhichevan and if so, then what are its limits.